

Associació
Memòria
de **Mallorca**

www.memoriadelesilles.org

Temps de la Memòria

Exemplar gratuït

Número 33 / Abril 2015

Edicions

Un cel de plom

Carme Martí

Ara Llibres

La vida de Neus Català, la darrera supervivent catalana dels camp dextermini de Ravensbrück, és la història viva d'un segle i d'una lluita constant. Els seus records, novel·lats per Carme Martí amb una sensibilitat i una intensitat extraordinàries, són autèntiques lliçons de vida convertides en una llarga història impossible de deixar de llegir. Neus Català era una jove inquieta de vint-i-dos anys quan va esclatar la Guerra Civil espanyola. Les circumstàncies i les seves ganes d'ajudar, es va fer responsable sanitària d'una colònia de 182 nins. Amb ells va emprendre el dur camí de l'exili a França, on es va enamorar i va col·laborar amb la Resistència. Quan va ser deportada als camps de Ravensbrück i Holleischen va conèixer l'infern, però també la solidaritat i la germanor sense límits. "Envoltada de dones amigues i de dones desconegudes que patien el mateix destí que jo, em sentia sola i a la vegada que em sabia acompanyada. En la nostra immensa solitud ens teníem les unes a les altres."

Manifest MdM Abril 2015

Amb l'excusa de la crisi, amb la mentida d'assegurar un present millor per a tothom, s'han retallat com mai abans els drets ciutadans. La crisi, provocada per les elits econòmiques, ha servit per canviar el model de societat, per intentar transformar els ciutadans i ciutadanes lliures en esclaus al servei del capital, al servei dels mateixos que provocaren la caiguda del sistema econòmic, i a més, se n'han aprofitat gràcies als seus còmplices a les institucions.

Anys enrere, el 36, quan veren que no obtenien democràticament el poder i que el poble els guanyava pacíficament a les urnes, l'aconqueriren amb la força de les armes, de la por i dels crims. Els polítics de la dreta s'omplen la boca de dir que tot ho fan per a què la gent elegeixi en llibertat, per a què poguem viure en llibertat. Però si no anam vius, perdrem la poca que tenim. Ens la deixen prestada i de la mateixa manera que la tenim ens la poden prendre. És una clara amenaça.

Ara és el moment en què ens hem de plantar fermes en l'espai que ens pertany ocupar i que, amb la nostra lluita pacífica hem aconquerit, i hem de dir, JA N'HI HA PROU! No volem mai més aquests polítics de dretes! No volem mai més aquest deteriorament de la democràcia!

És el moment d'exigir als partits d'esquerres coratge per fer front al futur immediat _ Exigim que la sanitat torni ser pública i estigui a l'abast de qualsevol persona _ Exigim que es recuperin els drets socials perduts. Exigim que la gent pugui manifestar-se lliurement pel carrer, sense lleis que li impedeixin expressar -se _ Exigim que ningú tenguí el risc de perdre casa seva _ Exigim que el capital estigui al servei del poble i no a l'enrevés _ Exigim un futur en què l'església ocupi el lloc que li pertoca dins la societat, i que demani públicament perdó pel seu suport al franquisme i pels seus crims _ Exigim una educació en català, lliure, laica, pública i gratuïta _ Exigim uns partits polítics compromesos, honests i sense corrupció _ Exigim uns governants compromesos amb els drets de les víctimes del feixisme, que recuperi els cossos del desapareguts, que retorni el patrimoni robat als seus legítims propietaris, que anul·li els judicis franquistes. Que possibilitin que la justícia actuï contra els criminals del franquisme que encara són vius i que aquests responguin davant la justícia.

Aquest és el millor homenatge que podem fer a totes les persones que ens precediren en la lluita per una vertadera democràcia: la República. **Visca la Justícia! Visca la Llibertat! Visca la República!**

AGENDA D'ACTES COMMEMORACIÓ 84è ANIVERSARI DE LA II REPÚBLICA

1 abril, Palma. 19.30 h, al Casal Argentí, plaça Major, 10, 10-GA:

• DOCUMENTAL: **SERE MEMORIA.**

Documental sobre el centre de detenció clandestí durant la dictadura argentina, "La Mansión Sere" i sobre la fuga de quatre detinguts. Debat amb la presència del seu guionista i director Christian Gil.

Organitza: Casal Argentí

1-11 abril, Alaró.

Addaya Centre d'Art Contemporani:

• EXPOSICIÓ FOTOGRÀFICA: **EL MÓN**

DELS VENÇEDORS, d'Ignasi Prat. L'autor s'endisa en l'arqueologia històrica del franquisme basada en la recuperació estètica de les façanes de les cases dels màxims responsables del règim i la repressió que van dur a terme.

Exposició comissariada per Àlex Brahim.

4 abril, Palma. 12.00 h, a la plaça Major:

• **15a CONCENTRACIÓ MENSUAL PER LA VERITAT, JUSTÍCIA I REPARACIÓ**

Aquesta concentració la volem dedicar especialment a totes aquelles persones que lluitaren per la legalitat republicana, amb torns de paraula oberts i marxa cap a la Plaça de Cort, on des del balcó de l'Ajuntament de Palma, aquell 14 d'abril de 1931, es proclamà la 2a República.

Organitza: Entitats per la Memòria i la Justícia de Mallorca

4 abril, Porreres.

16.00 h, a la plaça de la Vila:

• **ruta de la memòria a porreres**, guiada per l'historiador Tomeu Garí, un recorregut pels escenaris més importants de la repressió de la Guerra Civil i la Postguerra.

Organitza: Assemblea Popular de Porreres

Col·labora: Xeremiers de Porreres

Esdeveniment: <https://www.facebook.com/events/854159037955947/>

8 abril, Alcúdia. 18.00 h, a l'esplanada del Cementiri Municipal:

• **HOMENATGE A LES VÍCTIMES DE LA REPRESSIÓ FRANQUISTA:** lectura manifest. Lectura dels noms de les víctimes de la repressió franquista d'Alcúdia.

Organitza: Col·lectiu Moviment Alcudienç

9 abril, Manacor.

20.00 h, a l'Espai Na Camel·la:

• CONFERÈNCIA **"LA FOSSA DELS MARIANDOS: OBRIR PER TANCAR L'HISTÒRIA"**, amb projecció d'imatges, a càrrec de Tomeu Garí, historiador i vocal de Memòria de Mallorca.

Organitza: Comitè de Son Coletes

10 abril, Sencelles.

20.00 h, al Casal Can Grau:

• CONFERÈNCIA **"EL MAPA DE FOSSES DE LA REPRESSIÓ A MALLORCA. SENCELLES, MARTIRI I PASSEJOS"**, a càrrec de Tonina Mercadal i Manel Suárez, secretària i vicepresident de Memòria de Mallorca respectivament.

Organitza: Delegació de Sencelles de l'OCB

11 abril, Porreres.

12.00 h, al Racó de la Memòria:

• **acte homenatge a les víctimes de la repressió franquista:**

Ponent: Manel Suárez, professor i vicepresident de Memòria de Mallorca.

Organitza: Ajuntament de Porreres i Comissió per recordar a les víctimes que lluitaren per la 2a República

Col·labora: Associació Memòria de Mallorca i Xeremiers de Porreres

11 abril, Calvià. 17.00 h, al Bosc de la Memòria:

• **HOMENATGE A LES VÍCTIMES DEL FEIXISME:** lectura manifest, a càrrec de Maria Antònia Oliver, presidenta de Memòria de Mallorca.

Torn obert de paraula. Ofrena floral. Amenització musical.

Organitza: Memòria Històrica de Mallorca a Calvià

12 abril, Manacor. 12.00 h, al cementiri de Son Coletes:

• **acte homenatge als republicans a la zona de Manacor:** amb torns de paraules breus, música, poemes, xeremiers, amollada de coloms i lectura del manifest del Col·lectiu Son Coletes.

Organitza: Comitè de Son Coletes

Crèdits:

Han col·laborat:

Mª Antònia Oliver París,
Manel Suárez Salvà,
Llorenç Capellà,
Antoni Tugores,
Antònia Mercadal Serra

**Coordinació,
disseny i maquetació:**
Blai Guevara

Temps de la Memòria

és el butlletí trimestral de l'Associació Memòria de Mallorca. DL: PM 311-2014

La publicació no es fa responsable de les opinions dels seus col·laboradors.

Per posar-se en contacte amb nosaltres: **625 45 45 00**
tempsdelamemoria@gmail.com

13 abril, Alaró. 23.00 h, a la Plaça de la Vila:**• PENJADA DE PANCARTA HOMENATGE A LA II REPÚBLICA A LA PLAÇA DE LA VILA.**

Organitza: Alaró per la Memòria Històrica

14 abril, Palma.**19.00 h, a la plaça d'Espanya:****• PROCLAMACIÓ DE LA II REPÚBLICA**

La perspectiva dels joves sobre la vigència de la República avui, a càrrec de joves de diferents moviments socials.

Lectura manifest de l'Assemblea Republicana, a càrrec de dones de familiars de víctimes del feixisme, es presentaran cada una d'elles citant el delictes comès contra les seves famílies.

Música i cançons republicanes a càrrec de Aparicio.

Organitza: Assemblea Republicana de Mallorca

14 abril, Santa Maria.**18.00 h, al cementiri municipal:****• HOMENATGE EN ELS REPUBLICANS DE SANTA MARIA I ALS ASSASSINATS AL CEMENTIRI DE SANTA MARIA:**

Lliurament de Placa a Joan Morro Serra pel seu compromís i ajuda continuada als "Norats" durant els 13 anys que resistiren al franquisme amagats per la muntanya. Parlament a càrrec de Xavier Margais. Ofrena floral. Música dels Xeremiers.

Organitza: Comissió 14 d'abril de Santa Maria

14 abril, Pollença.**19.00 h, a la plaça dels Seglars:****• HOMENATGE A LA REPÚBLICA I A LES VÍCTIMES DE LA REPRESSIÓ FEIXISTA DE POLLENÇA.**

Ofrena Floral. Lectura manifest, a càrrec de Tonina Mercadal de Memòria de Mallorca.

Organitzen: MÉS i Alternativa per Pollença.

14 abril, Binissalem. Dia de la República:

- A les 17.00 h: Homenatge al batle Andreu Pol, Niuer, al Cementeri Vell.
- A les 18.00 h: Homenatge a les víctimes per la República i a la bandera republicana, al Cementeri Municipal.
- A les 20.00 h: Acte cultural a Can Gelabert, amb presentació del 2n volum de Treballadors, sindicalistes i clandestins, a càrrec de l'autor, DAVID GINARD FÉRON.

23 abril, Palma. 19.30 h, a Cineciutat:

- SESSIÓ DE CINEMA I DEBAT AMB LA PROJECCIÓ DEL DOCUMENTAL: **"EQUI Y N'OTRU TIEMPO"** (subtitulat al castellà). Entre els mesos d'octubre de 1937 i setembre de 1952 centenars de militants republicans continuaren la resistència armada contra el franquisme. El documental es centre amb els grups de resistèn-

cia asturians, centenars d'ells foren assassinats per les forces d'assalt, de Falange i de la Guàrdia Civil.

Intervenien:

El seu director, Ramón Lluís Bande.

Maria Gómez Garrido, membre d'Anticapitalistes.

Dolors Marín, organitzadora anual de la Marxa-Homenatge als maquis i membres de la CNT.

Maria Antònia Oliver Paris, representant de Memòria de Mallorca.

Miquel Mascaró, representant de la Unió Cívica per la República.

Organitza: Anticapitalistes, CNT,

Associació Memòria de Mallorca i UCXR

24 abril, Palma.**18.00-20.00 h, a Can Salas:****• "LES DONES INCONVENIENTS"**

A càrrec de:

Elena Herrera de la CGT (Dones i món laboral).

Maria Antònia Oliver de Memòria de Mallorca (Dones represaliades pel franquisme).

Lola de la Llibreria-perruqueria Los Oficios Terrestres (Mujeres en la Literatura).

Olga Viñuales, antropòloga i escriptora (Sexualidades no normativas, cárcel y BDSM).

Organitza: Associació Ben Amics

24 abril, Maria de la Salut.**20.00 h, a les Escoles Velles:****• PRESENTACIÓ LLIBRE:****LA FOSSA DELS MARIANDOS.****OBRIR PER TANCAR LA HISTÒRIA.**

A càrrec del seu autor, l'historiador i vocal de Memòria de Mallorca, Bartomeu Garí.

Organitza: Ajuntament de Maria de la Salut

28 abril, Manacor. 20.00 h, a la Sala Sacma:**• EXPOSICIÓ I XERRADA:****"DONES PER LA MEMÒRIA".**

Exposició pictòrica d'Eberhard Grosske. Sis retrats de dones que foren assassinades a Mallorca pels feixistes. Dones compromeses i representatives a la nostra illa: Aurora Picornell, Matilde Landa, Daria Buxadé, Mercè Buxadé, Margalida Jaume i Pilar Sánchez. Una exposició i xerrada per recuperar la memòria de víctimes del franquisme, per dignificar i reivindicar els seus valors i principis, per denunciar el patiment que causà la barbàrie feixista a Mallorca, especialment a les dones, i que a través de la seva imatge real ens transmet la seva identitat, cinc d'elles encara romanen desaparegudes a fosses clandestines franquistes, sense nom i sense senyalitzar.

A càrrec de Tomeu Garí, Maria Antònia Oliver, Manel Suárez i Antoni Tugores.

Organitza: Dones de Llevant

Col·labora: Associació Memòria de Mallorca

25 RELATS: Mallorca 1936

8ª ENTREGA

QUERELLA DESTINADA AL JUZGADO NACIONAL EN LO CRIMINAL Y CORRECCIONAL FEDERAL Nº 1 DE LA CIUDAD DE BUENOS AIRES - REPÚBLICA ARGENTINA, EN LA CAUSA 4591/10 POR GENOCIDIO Y/O CRÍMENES DE LESA HUMANIDAD

DATOS DE LA PERSONA QUERELLANTE

• **Nombre:**

María Jesús Balaguer Rodríguez

DATOS DE LA VÍCTIMA DIRECTA

• **Nombre:**

Antonio Pedro Celestino González Rodríguez

• **Edad:** 29 años cuando desapareció (04/01/37)

• **Origen:** Cáceres (Extremadura)

• **Grado de parentesco:** sobrina-nieta, era hermano de mi abuela materna, Antonia Josefa Hilaria González Rodríguez

HECHOS

Antonio González Rodríguez era militante de la CNT. Fue a un congreso o reunión en Barcelona del sindicato obrero en 1936 y, en la travesía en barco de vuelta a Mallorca, se enteró del golpe de estado. Por la noche fue a la Delegación del Gobierno Republicano legítimo a buscar armas para combatir el golpe de estado de Franco y no se las dieron.

El día 19 de julio de 1936 la Guardia de Asalto le detuvo en su domicilio de la calle Montenegro, nº 17 de Palma (estaba en el punto de mira de los golpistas). El secuestro fue presenciado por sus dos hijos nacidos en Valencia, Armando González Ramos, de cuatro años, nacido el 2 de diciembre de 1931, y Manolita González Ramos, de tres, nacida el 7 de mayo de 1933.

Se lo llevaron en un coche amarillo descapotable, único en Palma, vehículo que habían requisado a un hermano de un falangista.

No sé dónde estuvo detenido hasta ir preso al Castillo de Bellver en Palma. Allí permaneció sin cargos hasta la fecha de la orden, registrada en los libros de gobernación de 1937, de libertad día 5 de enero de 1937, (la orden de ponerlos en libertad en realidad significaba que los entregaban a miembros de falange para ser asesinados).

Este día se los llevaron a una comisaría de policía ubicada cerca del Carmen en las Ramblas de Palma, en la plaza de Santa Magdalena, en la que había un represor torturador llamado Francisco Barrado Zorrilla. Me han comentado que lo pusie-

ron junto otro preso llamado Francisco Cabello y que los dos opusieron mucha resistencia y que desde el exterior se escuchó un fuerte altercado. Se supone que fueron torturados.

Después, le dijeron al conductor que los había trasladado desde la prisión hasta la comisaría, que podía irse, pero este hombre era conocido del padre de uno de los presos, Juan Mercant Rebassa, y fue a avisar a su familia de que no le esperaran más. Se los llevaron, suponemos, para fusilarlos en el Oratori de la Santa Cruz, cerca del cementerio del pueblo de Porreras. Después de esta triste y desgraciada noche, 5 de enero de 1937, víspera de la fiesta de los Reyes Magos, desapareció para siempre de nuestros vidas pero nunca dejó de hacerlo de nuestros corazones.

Los hombres abajo nombrados, sabían donde iban y compartieron el mismo trágico destino. Eran civiles, que con fe e ilusión intentaron crear un mundo mejor, una sociedad más justa. Fue una época de avances, un mundo más democrático, con más equidad e igualdad para todos, un mundo en que los trabajadores pudieran optar a la sanidad y a la cultura:

Antonio González Rodríguez (mi tío abuelo), Jaume Far Bauzá (regidor Ayuntamiento de Palma), Francisco Cabello Jurado (relojero y sindicalista de la CNT), Emilio García Peñuelas, Bernardo Gaita Isern, José Julià Jaume (su mujer María Pascual, su cuñada, Antonia Pascual, y su suegra, Catalina Flaquer, fueron asesinadas al día siguiente), Juan Mas Fiol, Miquel Monserrat Parets, Juan Monserrat Parets, Valentín Monzó Bartual y Joan Mercant Rebassa.

Suponemos que fueron asesinados en el Porreras. Ya no se supo más de Antonio González Rodríguez.

Hace 83 años que acabó la Guerra Civil en España, y a la vista está la herencia que han dejado los golpistas, todo es impunidad, desde las más altas esferas judiciales hasta muchos de los ciudadanos que lo ven con beneplácito. Es irrisorio que se ponga a España como ejemplo de transición, cuando aquí se nos cierran todas las puertas y tenemos que acudir a tribunales internacionales para ver si nos ayudan a cerrar las heridas que continúan abiertas y que solo se curan cuando se las trata.

Aquí, en España, hay todavía muchas personas que están esperando recoger a sus padres enterrados ilegalmente para así limpiar un poco más la herida y darles una digna sepultura para poder morir un poco más en paz. ■

Homenatge "24 de febrer"

Per Comissió 24 de febrer. 22 de febrer de 2015

La "Comissió 24 de Febrer", formada per partits polítics d'esquerreres de les Illes Balears, sindicats i entitats socials, té com a principal objectiu l'organització d'un acte d'homenatge unitari entorn de quatre personalitats molt rellevants de la nostra història: Emili Darder, batle de Palma; Alexandre Jaume, exdiputat socialista; Antoni Mateu; batle d'Inca; i Antoni Maria Ques, empresari d'Alcudia i polític. Foren assassinats pels feixistes, junts, en el mur exterior del cementiri de Palma, el 24 de febrer de 1937, per treballar i estimar els valors i principis democràtics de la República, com ho foren també les 1.600 víctimes que recullen les planxes de ferro que formen part del memorial on avui els retem homenatge. La intenció dels colpistes, amb la rebel·lió contra el govern legal i legítim de la República i amb l'assassinat de les quatre víctimes esmentades, fou d'aterrorir i paralitzar la població i totes les persones, partits polítics, sindicats i col·lectius no afins al nou règim feixista. Aquell 24 de febrer no sols mataren quatre homes representatius de la nostra societat; aquell dia mataren la democràcia, mataren el nostre poble. El silenci s'escampà per tot arreu, el silenci i la por. Ja han passat 78 anys d'aquests fets i encara avui bona part de la societat els desconeix, ignora la lluita, els valors, la ideologia, el treball, la vida i el sacrifici de les víctimes del feixisme. Cal recuperar la seva història, reivindicar els seus principis i treballar per assolir els drets que com a víctimes els pertoqueuen.

És per això que la Comissió 24 de Febrer acorda i manifesta:

1. **L'organització i convocatòria anual** d'un acte unitari per a la commemoració del 24 de febrer.
2. **L'homenatge a les quatre víctimes:** Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques, assassinades juntes el 24

de febrer de 1937, i per extensió a totes les víctimes del feixisme.

3. **La petició al Govern de les Illes Balears** de declarar el 24 de Febrer com a Dia de la Memòria i estudiar la possibilitat de declarar-lo festiu. Un dia per a recuperar, reivindicar i retre homenatge a la memòria de les víctimes del feixisme a la nostra comunitat, defensores de la democràcia i lluitadores contra la dictadura franquista, que patiren la ferotge repressió franquista i el silenci i l'oblit de l'actual democràcia. Així mateix, la Comissió expressa la seva voluntat de traslladar, si arriba el cas, aquesta decisió com a un acord del govern que es conformi a partir de la voluntat popular després de les properes eleccions municipals i autonòmiques.
4. **El seu absolut rebuig** envers les actuacions dels municipis de les illes que, mantenint la simbologia franquista, incompleixen les més altes lleis estatals i ofenen la dignitat i la memòria de totes les víctimes.
5. **El seu compromís de treballar**, de manera efectiva, sense dilacions, des de l'espai que ocupi en el present i en un futur proper, per a fer efectius els compromisos adquirits per les institucions amb el mapa de les fosses de la repressió a Mallorca i per a senyalitzar i protegir, des dels àmbits de govern locals, insulars o autonòmics, les fosses de la repressió, fer els estudis pertinents orientats a determinar la viabilitat de la seva excavació i, en tots aquells casos en què això sigui possible, exhumar els cossos de les víctimes assassinades per la violència franquista i retornar-los als seus familiars, després de realitzar totes les proves pertinents, sempre amb càrrec als pressuposts de les diferents formes d'estat que ens garanteix la situació democràtica.

Finalment, volem expressar el nostre compromís amb la lluita de les víctimes del feixisme i dels seus familiars per assolir els drets a la Veritat, la Justícia i la Reparació, el nostre suport a l'anomenada Querella Argentina, única causa judicial oberta per a la investigació del genocidi franquista, a la vegada que ens sumam a la lluita per l'anul·lació de les sentències franquistes i contra la impunitat dels seus crims. ■

Signen aquest manifest les entitats i organitzacions polítiques que formen la Comissió 24 de Febrer i que són les següents:

- Assemblea Moviments Socials de Mca.
- Ateneu Pere Mascaró
- CCOO Illes Balears
- CGT
- Esquerra Republicana
- Esquerra Unida
- Feministes en Acció
- Fundació Emili Darder
- Guanyem-Palma
- Grup Blanquerna
- Jubilats per Mallorca

- Memòria de Mallorca
- MÉS per Mallorca
- Obra Cultural Balear
- Padrines i Padrins Flautes de Mca.
- PAH Mallorca
- Podem Illes Balears
- PSIB-PSOE
- Proposta per les Illes-Palma
- STEI Intersindical
- Taula per Palestina
- UCXR
- UGT
- Unió Jubilats i Pensionistes
- UGT
- USO

24 de febrer de 1937

Per Llorenç Capellà, escriptor i periodista. 22 de febrer de 2015

Quan, a mitjan dècada dels anys setanta, recollia informació per escriure el *Diccionari Vermell* en els llibres de registre d'aquest cementiri, se'm va atansar un funcionari, d'edat avançada, i em va dir, baixet, que ell ho havia vist tot. "Tot...?", vaig demanar-li, "per què no us expliqueu?" "Jo i altres al·lots de la Vileta i Son Rapinya ens apostàvem rere una paret seca que s'aixecava al costat de la Riera i miràvem per damunt com mataven la gent". El funcionari es referia concretament a aquest mateix indret. I així com m'ho contava, acumulava a la mirada tot aquell espant que havien absorbit els seus ulls infantils. L'oligarquia franquista encara controlava la vida pública i ell no anava gaire tranquil. Tanmateix, em va voler dir allò que havia vist i que portava clavat a la consciència. Era, per entendre'ns, una de tantes persones que es negaren tossudament a abdicar de la memòria. Una memòria proscriu tots els anys de la dictadura i encara ara malmesa o aigualida des de diversos fòrums del poder polític, econòmic, religiós i social.

Tanmateix nosaltres som aquí per reivindicar-ne el dret, a la memòria, i per fer patent el compromís amb els valors de dignitat que representen cada un dels noms que figuren en aquest mur. La matinada del dia 24 de febrer de 1937 –passat demà farà anys– un escamot de falangistes va assassinar a trets, aquí mateix,

quatre prohoms de la Mallorca republicana. Parlo d'Emili Darder, d'Alexandre Jaume, d'Antoni Mateu i d'Antoni Maria Ques. Les seves biografies són prou conegudes com per ara fer-ne, novament, una narració detallada. El metge Darder és el batlle de Palma per antonomàsia. La seva dedicació a millorar de manera integral l'atenció escolar o els esforços que va esmerçar a modernitzar la ciutat des de l'òptica higienista i a reduir les bosses d'atur amb obra pública, complementen el perfil d'un intel·lectual abocat a la investigació científica i dotat d'una curiositat cultural insaciable.

Tampoc puc afegir gaire cosa d'Alexandre Jaume, si no vull exposar-me a ésser reiteratiu. Advocat de professió i diputat a corts, la seva capacitat analítica del present va ajudar a trobar un punt d'equilibri entra els diferents corrents del socialisme i, de rebot, de l'esquerra. Jaume sempre va promoure un socialisme de perfil moderat amb el contrapunt d'una ferma ètica inamovible, de la qual n'és un exemple la negativa a col·laborar, l'any 1923, amb la dictadura de Primo de Rivera, en contra de l'opinió majoritària dels dirigents del seu partit.

D'altra banda, moltes de les realitzacions que caracteritzen la política d'Emili Darder, defineixen també els anys al front de la batllia d'Inca d'Antoni Mateu. El batlle Mateu va potenciar l'Escola d'Arts i Oficis, va crear la Biblioteca Municipal i va procurar posar seny i diàleg, sempre en defensa dels drets obrers, en els conflictes laborals que sovintejaven en el sector del calçat. Va preocupar-se per les condicions sanitàries de la ciutat, va crear feina pública... El seu programa de govern és idèntic al d'altres batlles coetanis. Penso en Joan Mas i Verd, de Montuïri; en Josep Serra, de Sóller; en Antoni Amer, de Manacor; en Pere Oliver Domenge de Felanitx i en tants i tants d'altres que pagaren amb la mort, la presó o l'exili el seu esforç per fer un país millor.

Antoni Maria Ques també va morir aquí, passat demà farà setanta-vuit anys. El seu advocat defensor, el tinent Sebastià Feliu, de l'arma d'Artilleria, en intuir que seria condemnat a mort, va demanar als components del tribunal si en el moment de signar la sentència no els tremolaria la mà. Ques havia estat soci de Joan March, amb inversions importants en el Nord d'Àfrica i en el contraban de tabac. Tanmateix, havia derivat del verguisme cap el republicanisme. Feia part de l'executiva d'Esquerra Republicana –el mateix partit d'Emili Darder i d'Antoni

Llorenç Capellà a la seva intervenció al Mur de la Memòria llegint aquest text

Mateu, aleshores el de més presència institucional a Mallorca– i va contribuir-ne, de manera altruista, al finançament.

“No els tremolarà la mà?”, va demanar el defensor de Ques a Diego Navarro Baigés, tinent coronel d’Infanteria que presidia el consell de guerra que va condemnar a mort Darder, Ques, Jaume i Mateu. “No els tremolarà la mà?”, va insistir l’advocat, tot fent extensible la pregunta a l’instructor del procés, el coronel Fernández de Tamarit, i a tots els altres membres del tribunal. I no els va tremolar la mà. La sentència condemnatòria contra Darder, Ques, Mateu i Jaume estava acordada per endavant. Suposava l’apoteosi del cinisme franquista. Després de la repressió física de les classes populars amb més d’un miler d’assassinats i alguns milers de detinguts, un procés públic a la burgesia dissident, la que havia tingut aspiracions progressistes, advertia el conjunt de la ciutadania de la voluntat dels colpistes de no permetre cap desviació de l’ortodòxia feixista. Tot i que algunes accions puntuals –com és ara el tiroteig entre falangistes i militars als voltants de Cort el mateix diumenge dinou de juliol de 1936– poden fer la sensació de descontrol, la maquinària repressiva va actuar d’acord amb el guió previst a les casernes. Primerament l’onada d’assassinats incontrolats, després les execucions selectives i la privació de llibertat. Paral·lelament s’endegà un procés repressiu de llarga durada que va afectar els béns immobles i els estalvis de les persones encausades. Més endavant les depuracions en l’àmbit professional, els expedients per pertinença a la maçoneria o a entitats cívi­ques i culturals. L’assassinat de Darder, Ques, Mateu i Jaume va tenir una perversió afegida. La sentència va dictar-la un tribunal militar, però la responsabilitat d’executar-la va recaure en l’estament civil. Els afusellà un escamot de falangistes, perquè semblés que era el poble, la societat sencera, qui n’havia decidit l’execució.

D’aquesta tragèdia, n’han passat setanta-vuit anys. Enguany en farà quaranta que la dictadura va deixar pas a un procés de transició que desembocaria en el restabliment de les llibertats democràtiques. Amb una condició imposada pels poders fàctics del franquisme: el pacte implícit entre tots els agents polítics i socials de no remoure el passat. Acceptar-la va ésser un error de pes, que la ciutadania s’encarrega de corregir. No hi ha llibertat sense coneixement i no hi ha coneixement sense memòria. De manera espontània sorgiren arreu de l’Estat entitats

o associacions que reivindicaren el dret a la memòria. I a localitzar i exhumar les fosses que havia ocultat el franquisme. I a exigir la desaparició de la simbologia feixista, present en els edificis i espais públics. Malauradament aquestes associacions de reivindicació històrica –entre les quals cal destacar Memòria de Mallorca, una de les més actives–, han topat amb la ferma oposició del Partit Popular a qualsevol revisió del passat i, amb una esquerra que –descomptant el compromís de partits ben concrets– els ha brindat més comprensió que col·laboració. A Mallorca encara queden vestigis ornamentals del franquisme. La creu de Muleta i el monument al creuer Balears en són exemples sagnants.

Passat demà, permeteu-me insistir en la data, farà anys de l’assassinat de Darder, Jaume,

Mateu i Ques. A les acaballes del franquisme un grup de persones va començar a reunir-se aquí, de manera espontània, per retre homenatge a aquests quatre homes –amb independència del partit al qual havien estat afiliats– i, per extensió, a totes les víctimes del franquisme. Els reunits sostenien posicionaments ideològics diferents i, fins i tot antagònics, en el ventall d’esquerres que aleshores es començava a estructurar. Però es trobaven aquí, davant aquest mur, perquè aquell vint-i-quatre de febrer, el del trenta-sis, tothom va prendre consciència que s’entrava definitivament en un període de foscor. Però també de memòria, perquè la memòria ha estat i és resistència. Resistència i compromís.

Resistència per a mantenir viva la memòria. Per a reclamar tantes vegades com faci falta l’exhumació de les fosses, la retirada de la simbologia feixista de places, carrers i edificis públics. I compromís per fer-ne, de la memòria, una eina de present. No podem convertir la generació de la República, que va assumir l’objectiu d’un món millor, en un referent historicista.

Necessitem un espai de investigació, d'estudi i de consulta de l'època que, alhora, estigui obert a noves idees i propostes. I al coneixement d'altres cultures i d'altres problemàtiques. Un centre que sota la presidència de Memòria de Mallorca –autèntic motor de la recuperació de la memòria històrica–, l'assessorament de la UIB i la participació activa dels partits, sindicats, entitats i associacions que fan part de la *Comissió*

24 de febrer, pugui ésser tribuna de la problemàtica social i cultural del present i punt de trobada i altaveu de les persones procedents d'aquells països d'arreu del món on és conculquen els drets humans i les llibertats. La República va néixer, però no va créixer. Vull dir que el cop d'Estat no va deixar quallar l'esperança en una societat diferent, més justa i solidària, integrada en els corrents europeus de progrés i benestar; en una societat de fondes arrels democràtiques, fins al punt de saber escoltar i respectar la voluntat sobirana de Catalunya i Euskadi que ja es manifestava com es manifesta ara. De manera que no sabem on hauria pogut arribar aquella república. Va quedar en projecte, en anhel. I us puc ben assegurar que l'anhel d'Emili Darder, Alexandre Jaume, Antoni Mateu i Antoni Maria Ques i de totes aquestes persones els noms de les quals està escrit en el Mur de la Memòria –cadascuna des de la seva òptica ideològica, del seu compromís social, de la seva manera de ser– era el de construir un món obert a la solidaritat, més habitable, més just, on la dignitat de la persona fos la bandera de totes les iniciatives. **Vegem-los des d'aquesta perspectiva. És el millor homenatge que els podem retre.** ■

Memòria de Mallorca al “24 de febrer”

Per Memòria de Mallorca, 22 de febrer de 2015

La Memòria de les víctimes del feixisme és un nexa d'unió entre totes aquelles persones, organitzacions i col·lectius que defensem els DDHH, que condemnam la dictadura franquista, que reivindicam la lluita contra la impunitat dels seus crims i que estimam la Democràcia.

Les organitzacions, col·lectius i particulars que s'hi sentin identificats, seran benvinguts, els que no han condemnat la dictadura franquista, que no han sentit mai com a seva la lluita dels i les demòcrates antifranquistes, aquells mateixos que dijous passat decidiren no retornar la casa robada pels franquistes a la família Darder, aquests, **no els volem!** No són demòcrates, per molt que s'escudin baix institucions democràtiques, no són dignes de trepitjar aquest espai que desprèn precisament això: **Dignitat!!!**

Totes les víctimes del feixisme relacionades amb Mallorca estan en aquest memorial, així és com volíem que fos quan presentaren el projecte del Mur de la Memòria a l'Ajuntament de

Palma. Aquesta cadira que tenim aquí darrera, just devora el mur d'afusellaments, forma part del projecte.

Quan a una llar, hi falta una persona, una cadira sempre queda buida. I aquesta cadira, representa a totes les víctimes del feixisme que treballaren i moriren per una societat més igualitària i més justa. Per això, amb els assassinats de les quatre víctimes que avui honoram, amb l'assassinat de totes les víctimes que figuren en aquest memorial, i que també avui honoram, aquesta cadira quedà buida per a tota la societat. Representa l'absència física de les víctimes però està plena dels seus valors i principis, i precisament, perquè les seves morts donin sentit a la seva lluita, que és també la nostra, cal reivindicar i seguir el seu exemple i omplir cada dia, ahir, avui, demà i sempre, aquesta cadira de Justícia i Llibertat. ■

**Honor i Memòria a les víctimes del feixisme!
Visca la Justícia! Visca la Llibertat!**

UNA HISTÒRIA DE BARBÀRIE I TENDRESA

Tres assassinats, un desaparegut i una heroïna

Per Antoni Tugores, historiador

2ª PART

Des d'aquell moment s'acabaren les pràctiques anteriors de les tretes de la presó, del tir al clatell i de l'assassinat indiscriminat de tota aquella gent que, en un moment determinat, podia fer nosa a algú relacionat amb el nou règim, ja fos per qüestions polítiques, personals, amoroses o per antics litigis de propietats de terres o bestiar. A partir d'aleshores, la gent ja no seria assassinada gratuïtament; les execucions serien, en tot cas, després d'una sentència.

Les morts sense passar per un tribunal es van acabar; una altra cosa és que hi hagués garanties processals mínimes per a la gent jutjada. Bàrbara Salom no es decidí, tot i la millora de les circumstàncies, a fer sortir en Joan i el mantingué amb ella, juntament amb el seu fill Miquel i la filla de llet Bàrbara Vicenç, fins el gener de 1941, al llarg de cinc anys, gairebé fins dos anys després d'acabada la guerra. Eren temps de fam i es tractava d'alimentar una boca més, però coneixia el seu inequívoc destí si Joan era descobert algun dia. Bàrbara Culera decidí jugar-se la pell per a salvar la vida d'un innocent. En un temps de febleses, traïcions, delacions, desertions i d'una supervivència que ho justificava absolutament tot, amb els fets predicà un evangeli apòcrif que pregonava alhora la bruixeria, l'heroisme, la solidaritat i l'astúcia. Alguns coneguts –especialment els que apreciaven els desapareguts Sales Retxa, coneixedors de la reclusió obligada de Joan– col·laboraven aportant menjar. Però mai no anomenaven el jove, perquè ho consideraven perillós. Per evitar fer fressa solien dir que duïen menjar pel moix. Aquesta era la paraula convinguda: "moix" substituïa sempre "Joan Sales".

Joan Sales surt del forat

Les fonts consultades (familiars de Bàrbara Salom o de Bàrbara Vicenç, veïnats del carrer d'en Sales i familiars de Joan Sales Retxa) no ens han pogut dir amb seguretat el dia que l'amagat Joan Sales tornà al món exterior, amb una excepció: Jaume Salom, nebot de Bàrbara, assegura que la seva tia tingué quatre anys aixoplugat el fill petit de Can Sales. Hi ha una dada contrastada i documentada: Joan Sales ingressà a la presó de Manacor el 31 de gener de 1941. Si aquesta va ser la data de la seva sortida del cau, hauria estat reclòs quatre anys i quatre mesos, temps molt aproximat al que ressentia el nebot de Bàrbara Salom. Sembla, per tant, que

va ser aquesta la data que Bàrbara elegí, ja que no ignorava que Joan tenia pendants els deures militars (seria acusat de desertió de no presentar-se), però també ja sabia quin seria el seu destí el 1941, dos anys després d'haver-se acabat la guerra: una pena molt inferior a la que hagués pogut patir anys enrere. Aniria a una companyia de soldats treballadors o, dit d'una altra manera, un camp de concentració. Bàrbara Salom no podia retenir per més temps el jove Joan, qui començava a tenir problemes de salut mental degut a un tancament tan perllongat. Mentre, la casa dels Sales a Manacor era ocupada pel Centre de Transmissions de l'exèrcit, i la finca de Son Cigala passava a mans de l'estat.

Joan Sales fou tret de la presó, mobilitzat militarment i enviat a Ceuta, al 33 Batalló de soldats treballadors, primera companyia. Acabat el càstig al nord d'Àfrica, Joan Sales iniciaria, anys després, el servei militar ordinari a Mallorca. Estant encara a Ceuta, un militar d'alta graduació va conèixer el cas de Joan i s'interessà per a que pogués recuperar les propietats familiars, que es trobaven ocupades. Escriví al Capità General de Balears per mirar de restituir-li la casa del carrer de la Unió, per quan arribàs el dia que Joan tornàs a casa.

La secció de Justícia de Capitania General escrivia al batlle Francesc Riera Peretos, el dia 3 d'octubre de 1942 dient que *"...el jefe de Derechos y Propiedades del Ejército ha informado que el inmueble de la calle Unión está ocupado desde 20 de mayo de 1940 (...) por un Centro de Transmisiones del Grupo Mixto de Ingenieros nº 1 (...) cedido dicho local por el municipio (...) en consecuencia intereso a V. que con urgencia me informe sobre la ocupación del inmueble de referencia..."* El batlle contestà dos dies després, justificant que aquella casa havia quedat baix de la custòdia municipal *"...en virtud de lo dispuesto en la Orden Circular de 8 de abril de 1938 del Ministerio del Interior que dispone que los alcaldes cuidarán con máximo celo de que los bienes abandonados queden bajo su inmediata custodia y como quiera que el tal inmueble pertenecía a un desaparecido..."* El batlle afirmava que si la casa s'havia de tornar al propietari, l'Ajuntament no disposava de lloc on allotjar el centre de transmissions que l'ocupava aleshores.

La restitució de l'immoble es va anar ajornant. Gabriel de Oliva, cap de Transports militars de Palma, insistia el 30 de novembre de 1942 en que s'ha-

via de tornar la casa al seu legítim propietari o, si més no, pagar-li un lloguer. El que passava és que Joan Sales, des de Ceuta, no podia llogar la casa i el seu apoderat a Manacor (no en consta el seu nom) tenia poders per a plets, però no per a llogar béns, segons el batlle *Peretos*. Gabriel de Oliva insistí més d'un cop: el 23 de setembre de 1943 informava al batlle que Joan Sales s'havia adreçat al General Subinspector de Capitania General sol·licitant es desallotjàs la casa. Era el batlle qui havia de cercar-ne una per a poder llogar en lloc d'aquella. El batlle es limità a contestar el 2 d'octubre de 1943 que *"...no hay casas para alquilar"*. Dos dies després contestava de Oliva informant el batlle d'alguna casa –a l'avinguda d'Antoni Maura, per més senyes– que estava en disposició de llogar-se i fins i tot li'n indicava el preu: 85 pessetes mensuals. Però el batlle ho gestionà (o digué haver-ho fet) i resultà que la casa havia de ser ocupada per una filla del propietari i ja no estava disponible per al lloguer. L'intercanvi de correspondència entre l'exèrcit i la batllia (el batlle era un militar retirat) continuaria d'una manera surrealista. El coronel cap de Fortificacions i Obres demanava al batlle el 20 de desembre de 1943 que es deixàs d'històries i facilitàs un local de propietat municipal per al Centre de Transmissions. El batlle, amb una flema gens mediterrània, contestava: *"Tengo el honor de manifestar a V.E. que este ayuntamiento carece de edificio de su propiedad donde poder facilitar alojamiento..."* El 1944 s'acabaria resolt definitivament aquest afer i Joan Sales, que recuperava la llibertat, podria ocupar la casa del carrer Unió o Son Cigala.

Recobrades la llibertat i les pertinences, Joan Sales, que patia problemes d'estabilitat emocional degut a la llarga estada a l'amagatall de ca na Bàrbara Salom, cregué, als vint-i-cinc anys que havia arribat l'hora de muntar el seu propi cau.

Francesca Sales Vaquer, el fil que uneix passat i present

Quan havíem perdut el rastre de Joan Sales i desconeixíem com havia desenvolupat la seva vida després d'assolir la llibertat, ens arribà un ajut inesperat per part d'un bon amic artanenc: la notícia que Joan Sales tenia una filla que vivia a Artà, de nom Francesca. Una vegada localitzada i posats en contacte, Francesca Sales atingué la nostra sol·licitud. Gràcies a aquest testimoni hem pogut confeir els fragments d'una vida marcada per la desfeta de la guerra i per altres contrarietats. Francesca Sales Vaquer, filla de Joan Sales Llull, ens contà el capítol desconegut d'aquesta història.

Quan el seu pare recobrà la llibertat s'enamorà sense remei d'una dona jove que treballava a Manacor, a Can Xispa, una artanenca de nom Catalina Vaquer Grau, de vint anys. Joan i Catalina es van ca-

sar el mateix 1944 i anaren a viure a Son Cigala. El 1946 van tenir el primer fill, de nom Llorenç, i el 1948 una filla de nom Francesca. El fill i la filla continuaren portant els noms dels pares de Joan, engolits per la violència del feixisme més barroer els primers mesos de guerra. La situació econòmica de la família era bona, però la felicitat s'enterbolí ben aviat. "Ma mare es desbaratà. S'entenia amb un altre home i mon pare ho va saber. A la vista de la situació, mon pare intentà salvar la família i proposà anar a viure, tots quatre, a Tarragona, on hi tenia coneguts. Però no va ser possible. Mon pare, que no estava disposat a aguantar més infidelitats, va anar a viure un temps breu a Artà i després a Palma; estava a la pensió Sant Miquel i feia de picapedrer. Però arribà un punt que no aguantà més viure d'aquella manera i partí cap a El Vendrell, Tarragona, i s'endugué amb ell el meu germà Llorenç; jo vaig quedar amb ma mare a Manacor. Els meus pares haguessin pogut ser milionaris i ho feren tot malbé degut al mal cap de ma mare".

Quan Francesca tenia cinc anys la seva mare la internà a les *vermelletes* de Ciutat. Sa mare havia anat a viure amb un altre home, amb el que tingué una filla. Poc temps després son pare tornà de Tarragona per anar a Palma a cercar la filla Francesca i endur-se-la amb ell, però no fou possible, perquè depenia del Tutelar de Menors. Molts anys després, quan Francesca ja tenia vint anys i estava encara amb les *vermelletes*, son pare tractà d'endur-se-la novament. Ja eren dins el tren, a l'indret de Manacor, quan els aturà la Guàrdia Civil. Quan Joan Sales veié que Francesca no aniria amb ell a Tarragona partí sol i ja no tornà mai més. La filla sabia noves d'ell a través d'unes cosines, filles d'un oncle carabiner que vivien a El Vendrell. Mentre, Francesca provà de tornar a viure amb la seva mare, però li resultà impossible.

Llorenç Sales, el fill major de Joan, tornà a Mallorca i amb la germana Francesca van anar un temps a Artà, amb els padrins. Llorenç estava disposat a cercar sa mare per viure amb ella, però no pensava el mateix Francesca, qui es traslladà a Manacor, on treballava en un taller d'olivera del carrer del Barracar; dinava a Las Vegas i dormia a Can Jacinto. Va ser llavors que a Manacor conegué la increïble història –que no ignorava del tot– del seu pare i de na *Culera*, ja que van ser molts els que li contaren, amb poques variacions entre uns i altres.

Francesca coneix Bàrbara Salom, Culera

Francesca Sales, filla de Joan, havia conegut de forma rocambolesca Bàrbara Salom *Culera* molt abans de la seva tornada a Manacor l'any 1968. L'havia conegut casualment. Quan vivia amb les monges *vermelletes*, sovint anava amb elles a captar almoines pels pobles. No havia complert els deu

anys quan anà a Manacor i passaren pel carrer d'en Sales, captant de casa en casa. Coses del destí. "La monja feia les cases d'un costat i jo les de l'altre del carrer on havien viscut els meus padrins", conta Francesca. "Vaig entrar a una casa i vaig cridar, segons el costum: –una llimosneta per a una nina que no té pare ni mare. Sortí una dona, em mirà a la cara i fitant-me els ulls em digué: –Entra, passa per endins. Escolta: tu tens pare i mare i sé qui ets perquè tens la mateixa cara de ton pare.

Era na *Culera*. M'ho contà tot i em mostrà on havia tingut amagat el meu pare. –Veus aquí, baix d'aquesta palla del sostre, aquí s'amagava ton pare quan el venien a cercar. Quan venia en Perot amb altres a cercar-lo jo cridava el moix. Era el senyal: ton pare s'amagava baix de la palla, que no sé com podia respirar, la criatura. Joan, Joan, moix, moix!!! I compareixia el moix negre. Jo els deia: aquí el teniu a en Joan, agafeu-lo si el voleu. Venien molt sovint a cercar-lo, però el moix els espantava, perquè creien que jo era bruixa i havia convertit en Joan en un moix.

Me contaven, quan ja era major, que algunes persones el veien, des d'algun terrat de les cases de Na Camel·la, però mai ningú no el va denunciar. El seu amagatall era un secret compartit que no es va trencar mai".

Quan, anys després, la filla volia indagar sobre el passat i preguntava al seu pare sobre aquell antic episodi de la guerra i de la seva estada a ca na *Culera*, Joan Sales es posava molt nerviós, histèric, com si tingués al·lèrgia i mostrava certes dificultats per alenar. No en volia parlar i es posava a cridar, fora de si, "feixistes!, capitalistes!" i les llàgrimes li solcaven la cara, conta Francesca.

Joan Sales, allunyat definitivament dels seus i de l'illa, inicià una nova vida a Tarragona al costat d'una altra dona, amb la que tingué tres fills més. No es pogué casar perquè el divorci no existia aleshores. Molts anys després, quan morí Catalina Vaquer, la primera esposa, la filla Francesca Sales ho comunicà a la família del Vendrell i Joan Sales *Retxa* es pogué casar finalment amb la segona esposa.

Llorenç Sales, el fill de Joan, amb una greu afecció de la vista, com la té també la seva germana Francesca, amb el temps estabilitzà la seva vida a Ciutat, on treballa a l'actualitat com a venedor de la ONCE. Per la seva banda, Francesca va conèixer el qui seria el seu home, amb qui es va casar el 1975. Vuit anys després, el 1983, començava també a treballar a la ONCE. El matrimoni tingué una filla i un fill, que omplen el buit deixat per l'espòs, que morí fa tres anys.

Francesca no havia pogut tornar veure el seu pare, que ja havia complert els 83 anys i, vençuda per l'enyorança i l'estimació, decidí anar a veure'l al

Vendrell, Tarragona, per les festes de cap d'any del 2002. Aprofità la darrera ocasió, perquè Joan Sales Llull, donat per mort al Registre Civil de Manacor el 20 d'agost de 1936, moria –aquesta vegada era cert– lluny de la terra on va néixer, el primer de maig de 2003.

Què va ser de Bàrbara Salom?

Asseguren els que la conegueren que Bàrbara Salom *Culera* era una dona especial. Sentia debilitat pels moixos, els quals l'obeïen com si els tingués hipnotitzats i a tots, mascles o femelles, els cridava amb el nom de *Sarita*. Dona poc sociable, tenia un humor rar i poc intel·ligible pels que no la coneixien de prop. Era poc parladora i encara menys dels fets de la guerra; als seus, mai no els contava res que es referís a aquella època. És més, el seu entorn més proper assegura que no volia contar res perquè estava convençuda que encara vendrien a cercar-la, tanta petja li havia deixat la repressió de la guerra.

Li agradava controlar sempre la situació i no era estrany que fes enfrontar dues persones mentre ella gaudia de manipular la situació al seu antull. Potser per això alguns dels seus familiars es van fer enfora d'ella.

Amb el temps, passà a viure al carrer de Santa Llúcia número 2, quan encara vivia el seu marit Pere Antoni Gayà i els seus dos fills fadrins, Miquel i Pere. Hagué de suportar la mort de sa mare, del seu home i la del fill major Miquel (1990); aquest morí de silicosi, una malaltia que afectà greument un grapat de manacorins que treballaren en la fabricació de moles; cap d'ells va sobreviure la malaltia. Miquel Gayà Salom va ser el darrer en caure. La neta dels seus ulls, però, era el seu fill Pere, que moria quatre anys després. Bàrbara no s'arribà a refer mai d'aquella pèrdua. La nina que ella havia pujat com a filla de llet, Bàrbara Vicenç, juntament amb la família d'aquesta, la cuidà –com abans ja havia tingut esment dels seus fills Miquel i Pere– fins el darrer dia de la seva vida, el 25 de gener de 2003. Lli mancaven dos mesos per complir els cent anys. Una simple complicació gripal, afegida a l'edat i a la melangia, va ser suficient per enderrocar-la de manera definitiva.

Poca distància hi hagué entre la mort de Bàrbara Salom i la de Joan Sales, ocorreguda quatre mesos després, dins el mateix 2003. Capricis casuals del destí. Un més. Joan Sales seguia les passes de la seva fada salvadora, amb fama de bruixa i heroïna anònima. La guerra té aquestes coses: **barreja conceptes tan diversos com la covardia i els actes heroics, la mort i la tendresa, la barbàrie i la humanitat sense límits, com si els límits entre uns i altres fossin imperceptibles des de la distància.** ■

Records

Per **Antònia Mercadal Serra**, secretària de Memòria de Mallorca

Ja fa més d'un any que cada primer dissabte de mes, l'Associació Memòria de Mallorca du a terme concentracions per recordar a totes les víctimes del franquisme i exigir per elles Veritat, Justícia i Reparació. En aquestes concentracions hi acudim familiars de les víctimes portant el mocador vermell de l'Associació, algunes portam també samarretes on sols hi figura la fotografia, els noms de les nostres víctimes i escrits de demandes, que, independentment de la seva ideologia política, són les mateixes per a totes. Majoritàriament en el cas de les víctimes de desaparicions forçades es demana i s'exigeix "on són?"; i en el cas dels assassinats judicials, com és el de la meua família, es senyala la data: a la meua samarreta hi consta 11/3/1937 «Recordau aquesta data». I precisament, recordant aquesta data i a tan sols un mes de que els feixistes perpetrassin l'assassinat, un jove represaliat de Sa Pobla, empresonat a Ca'n Mir i exposant-se a ser durament castigat, va escriure dins la presó aquesta poesia que es publica a continuació. Vaig tenir l'honor de conèixer l'autor molt d'aprop i sé del seu esperit democràtic, de la seva amplitud de mires i de la seva sensibili-

tat. És per això crec, que hagués estat molt satisfet de què aquesta poesia, tan sentida, **servís per a recordar a totes i a cada una de les víctimes assassinades pel feixisme, independentment de la seva pertinença a qualsevol partit polític o a sindicat obrer. Salut i Memòria!**

*Aïll d'una raça intel·ligent de sobre
fort com el raïm i potent l'esperit;
Tota l'Illa honores i laquès reuñit
si el teu defecte no fos el ser pobre.
Fors rebel com el lleó indomable
que sent la cruïlla i elorida el perill;
devant el poderós etc implecable
i amb el murmur iurent, foras seueñt.
Si la uegre tecaute suet defora,
amb la mordada mitada de veri,
ta preseneia l'hi es desagradable ---
Per volio' el seu poder esueñe l'hora
i amb un desitj de sang insasiable
se vol sentir veñt fent ta mori.*

*Antònia
11 abril 1937*

No a la impunitat del franquisme
Exhumació fosses • Anul·lació causes
Retirada simbologia

Concentració
Tots els primers
dissabtes de cada
mes, diferents
col·lectius
memorialístics ens
concentram a la
Plaça Major de Palma
a les 12.00 h. **VINE!**

VERITAT JUSTÍCIA REPARACIÓ

Companyes companyes, no vos oblidam!

Ajuda la Memòria!

Aquest és el compte de MdM per si voleu ajudar-nos amb qualsevol aportació per finançar l'Associació:

Colonya Caixa de Pollença:
2056 0004 49 4102006399

Vine al nostre costat i fes-te'n soci de Memòria de Mallorca!

Entra a www.memoriadelesilles.org o tempsdelamemoria@gmail.com, o crida al 625 45 45 00